

האם נשוב לקדש חודשים על-פי הראייה?*

רחמים שר-שלום

תוכן המאמר:

- א. הדעה המקובלת: בעתיד נשוב לקדש חודשים עפ"י ראיית הירח
- ב. הסיבות לתיקון הלוח ע"י הלל
- ג. שיטתו של רב סעדיה גאון: תמיד קבעו חודשים ושנים עפ"י חשבון
- ד. רבי יצחק בר ברוך חולק על שיטתו של רס"ג
- ה. רב האי גאון על דרכי העיבור בעבר
- ו. מדוע לא פירש לנו משה איך לקבוע חודשים ושנים?
- ז. מצות קידוש החודש עפ"י הרמב"ם
- ח. מה להשיב לקראים הטוענים שמצות קידוש החודש היא רק עפ"י ראיית הירח?
- ט. הקראים חוזרים לקבוע חודשים ושנים עפ"י חשבון
- י. סיכום: לוח השנה בעידן הגאולה

תקציר: במאמר הובאו הדעות השונות על דרכי העיבור בתקופה הקדומה, וכן הסיבות והגורמים לתיקון הלוח מהם ניתן ללמוד שעם חידוש הסנהדרין בעתיד לא נהיה חייבים לשוב ולקדש חודשים על פי הראייה דווקא.

* מאמר זה ראה אור לראשונה בכתב-העת "סיני" כרך קלח, ניסן-סיון תשס"ו עמ' קלד-קמג, ולאחר מכן באתר "דעת" www.daat.ac.il/daat/shabat/luach/haim-2.htm ועתה הוא מופיע כאן בתוספת הערות שי ואלטר. ההערות נמצאות אחרי המאמר, וההפניות אליהם משולבות בגוף הטקסט בסימון של אות עברית בתוך סוגריים כגון (א) - הערה א' וכו'.

א. הדעה המקובלת: בעתיד נשוב לקדש חודשים עפ"י ראיית הירח

בימינו מקובלת הדעה, שבעתיד כאשר ייווצרו התנאים הדרושים, נהיה חייבים לשוב ולקדש חודשים עפ"י ראיית הירח ואולי גם לעבר שנים עפ"י סימני האביב כפי שהיה נהוג בעבר.

ביטוי ברור לדעה זו ניתן למצוא במאמרו של הרב ישראל רזן "הודעת קידוש החודש ברדיו לעתיד לבוא" (תחומין ד תשמ"ד):

"פשוט וברור כי מהרה יבנה המקדש ויחזור הדבר לאיתנו ולתיקונו הראשון ותשוב סמיכת חכמים למקומה ונשוב בע"ה לקדש חודשים עפ"י הראייה, או אז נוכל להודיע לכל באי עולם על קידוש החודש או עיבורו באמצעות שידורי רדיו וטלביזיה או בכל דרך תקשורתית אחרת שיש לסמוך עליה לפי דרכו של עולם".

והאסטרונום החובב רוי הופמן מייסד "האגודה לצפייה בירח החודש" כותב בשיחת השבוע של חב"ד (גליון 742) :

"חברי האגודה מתרגלים לקראת בוא המשיח וחיידוש הסנהדרין. אז יוכלו להתייצב לפני הסנהדרין כעדים מיומנים ולהעיד על המולד"

הגדיל לעשות ר' שי ואלטר, ראש "המכון ללימודי קידוש החודש" שליד ישיבת כרם ביבנה המבקש "להטעים אותנו מעט מהלוח העתידי":

"קביעת הלוח תיעשה ע"י בי"ד הגדול - הסנהדרין שתצפה לעדים שיעידו על ראיית הירח החדש... לא יהיה ניתן לפרסם לוח שנה מראש... כללי הלוח יתבטלו... עקרונית ראש השנה יוכל לחול בכל אחד מימות השבוע ולא יידחה מהימים א', ד', ו'... גם לא יהיה מספר קבוע של ימים בחדשי השנה... הכל יהיה תלוי בראיית הירח... (מעייני הישועה, גיליון 111 ערה"ש תשס"ד).

לפי התיאור הנ"ל שר' שי ואלטר מצביע עליו כ"חזון הלוח העתידי" עפ"י שיטת הרמב"ם, תיווצר בעתיד מציאות חדשה שלפי עניות דעתי הציבור לא יוכל לעמוד בה.

בפרקים הבאים נגלה שלפי הגאונים (א) אין שום הכרח לשוב ולקדש חודשים עפ"י הראייה דווקא, וגם ננסה להוכיח שזו יכולה להיות תואמת את שיטתו של הרמב"ם.

אבל בתחילה נעמוד על הגורמים והסיבות לתיקון הלוח, אולי נוכל להסתייע בהם כדי למצוא תשובה לשאלת הלוח העתידי.

ב. הסיבות לתיקון הלוח ע"י הלל

בשנת ד'ק"ט (359 למנינם) תיקן הלל ב"ר יהודה נשיאה שמכאן ואילך יקבעו חודשים ושנים עפ"י חשבון בלבד **(ב)**. תיקון הלוח כנ"ל נעשה אפוא כ- 140 שנה לפני חתימת התלמוד ומפתיע הדבר שבתלמוד אין זכר לתיקון הלוח ע"י הלל **(ג)**. את דבר תיקון הלוח ע"י הלל מזכיר לראשונה רב האי גאון בן רב שרירא (ראשית המאה ה-11). אין רב האי אומר לנו מה הייתה הסיבה לתיקון הלוח. הוא רק מציין שאת "סוד העיבור" (כלומר חשבונות העיבור) **(ד)** קיבלנו ממשה רבנו עם הבהרה ש"כל זמן שסנהדרין קיימת יש להם לשנות מהמסורת". דבריו של רב האי פורשו בדורות הבאים שלא כהלכה כאילו ביטול הסנהדרין היה הגורם לתיקון הלוח ובפרקים הבאים נבהיר שדבריו וגם דברי הרמב"ם בנידון לא הובנו כראוי ואנו נשוב ונדון בהם בהמשך.

הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם (מצווה קנג) דוחה את ההסבר הנ"ל שביטול הסנהדרין היה הגורם לתיקונו של הלל, מכיוון שהוא סבור שהסנהדרין וביה"ד הגדול של ירושלים חדלו לפעול 40 שנה לפני חורבן הבית. ואילו תיקונו של הלל נעשה, עפ"י המסורת שהייתה בידי רב האי, רק כעבור 400 שנה אחרי ביטול הסנהדרין. לכן הוא תולה את תיקונו של הלל בגלל היעדר ב"ד של "סמוכים"¹ **(ה)**.

מול ההסברים הנ"ל אנו מוצאים הסברים אחרים. **רב האי בר רב נחשון גאון** (ראש ישיבת סורא בסוף המאה ה-9), תולה את הסיבה לתיקון הלוח בשיבוש סדרי המועדים בגלל המחלוקות שפרצו:

"בימים הראשונים היו קובעין בראיית הירח והיו המועדים משובשין ומופלגין בפלוגות ובמחלוקות. אחד מהם עשה היום ואחד למחר, כי יושבי העיירות שבראשי ההרים ראוהו בן יומו, ויושבי העיירות שבשדה ראוהו למחרת. עד שבא רבי יצחק נפאחא וראה בחכמתו לתקן דבר שיעשו כל עדת ישראל ביום אחד... עמד ותיקן

¹ ראה עוד בעניין זה בחידושי לגיטין לו, ובספר הזכות לפרק השולח.

העיבור כאשר הבינהו הקב"ה... ולפי שעשה לשם שמים קבלו ממנו כל ישראל עד זמן המשיח, עד יורה צדק"². (ו)

לפי הנ"ל תיקון הלוח נעשה כדי למנוע שיבושים ומחלוקת בקביעת המועדים. דברים דומים **כותב טוביה בן אליעזר בעל מדרש "לקח טוב" (המאה ה - 12):**

"בזמן שהיו בני ישראל שרויים על אדמתם היו מקדשים את החודש עפ"י ראיית העדים, וכשגלו אין בית דין (ז) לחקור ולדרוש וכדי שלא יהיו ישראל עושים ימים טובים משונים זה מזה; האב - היום; הבן - למחר ואחיו למחרת, עמדו ישראל על סוד העיבור. ואעפ"י שמצווה לקדש עפ"י הראייה, אינו חובה לומר שאם לא נתקדש על הראייה - אינו מקודש. וכך ראוי לסמוך על סוד העיבור ולא לעשות ישראל אגודות אגודות להיות זה מחלל שמירת יום קדוש של זה" (פסיקתא זוטרותא "החודש הזה").

ורבנו זרחיה הלוי (הרז"ה) גם הוא מתייחס לעניין התיקון:

בימי הלל בן יהודה בן רבנו הקדוש³, שהנהיג לקדש עפ"י החשבון... מדוחק הגלות, שלא היו העדים מצויין ללכת להעיד בפני בית-דין ולא השלוחין לכל המקומות יכולין לצאת להודיע קידוש בית-דין, משום שיבוש דרכים" (ספר המאור רה"ש פ"א). (ח)

מן הראוי לשוב ולהבהיר שכל ההסברים הנ"ל לתיקון הלוח אינם מעוגנים במסורת ולמעשה יכול כל אחד לנסות ולמצוא הסברים נוספים לשאלה מדוע הוחלט לעבור ללוח שנה המבוסס על חשבון (ט). הלל עצמו לא מסר לנו את סיבת התיקון וגם במשך 600 שנה אחריו לא ראו צורך להסביר זאת. וההסברים המאוחרים מצביעים על כך שהעם ראה במעבר ללוח עפ"י חשבון דבר רצוי והכרחי למניעת מחלוקות ופילוגים ותורם לשמירה על אחדות ישראל.

מו"ר ההסטוריון פרופ' ח"ה בן-ששון מעלה הסבר נוסף, ובמכתבו אלי הוא מביע את דעתו שלא רק חורבן הארץ והגזירות גרמו לביטול קידוש החודש עפ"י הראייה. לפי

² הדברים מובאים במאמרו של ח"י בורנשטיין "דברי ימי העיבור האחרונים", התקופה יד-טו עמוד 362. וראה שם הערתו שיש כאן שיבוש וצ"ל יוחנן נפחא (ולא יצחק נפחא).

³ נראה שיש לתקן "בן בנו של רבנו הקדוש".

דעתו היה זה שלב בהתפתחות החברתית והמדעית לעבור מדברים של טקס בע"פ לחשבונאות קבועה (י).

לכל ההסברים לתיקון הלוח ניתן למצוא מכנה משותף: התיקון מאפשר לתכנן מראש את מועדי השנה ועל ידי כך מונע מחלוקת ותורם לשמירה על אחדות האומה (יא). לכן כאשר בבוא הזמן ידונו בנושא הנידון של שיבה לקידוש חודשים עפ"י ראיית הירח, תהיה השאלה העיקרית:

- האם יהיה זה מקובל על כל פלגי העם בארץ ובתפוצות?

- האם זה לא יביא חלילה לפילוג בעם? (יב)

עד כה יצאנו מתוך הנחה שמצות קידוש החודש היא לקדש חודשים עפ"י ראיית הירח ולעבר שנים עפ"י סימני האביב ותיקונו של הלל נועד לאפשר קביעת חודשים ושנים עפ"י החשבון. בפרקים הבאים נביא דעות שונות של חכמי העיבור בנידון. אך בתחילה נציג את השיטה של רס"ג לפיה מצות קידוש החודש היא עפ"י חשבון ולא עפ"י ראיית הירח וחשבונות העיבור שבידינו הם הלכה למשה מסיני.

ג. שיטתו של רב סעדיה גאון: תמיד קבעו חודשים ושנים עפ"י חשבון

לפי השיטה שמעלה רס"ג⁴, חשבונות הלוח שבידינו הם "הלכה למשה מסיני" ותמיד נהגו לקבוע חודשים ושנים עפ"י חשבון. לפי שיטה זו בה תמכו גם רבנו חננאל וגם רבנו בחיי ובאה לידי ביטוי גם במגילת אביתר, הרי מאז ומתמיד נהגו לקבוע את החודשים והשנים עפ"י החשבון הנהוג היום.

גם בתקופת המשנה והתלמוד כאשר קידשו חודשים עפ"י ראיית הירח, גם אז הקפידו שראש-השנה לא יחול בימים ראשון, רביעי ושישי (לא אד"ו ראש) ופסח לא יחול בימים שני, רביעי ושישי (לא בד"ו פסח) וכו'. ואם ישאל השואל הלא אנחנו יודעים מהמשנה והתלמוד שבימיהם קבעו חודשים עפ"י ראיית הירח, ועיברו שנים עפ"י סימני האביב. על שאלה זו משיב רבנו בחיי (בפירושו על התורה שמות יב, ב) שהדבר נעשה בגלל צדוק ובייתוס תלמידיו של אנטיגנוס (יג). כאשר דרש רבם "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס" (אבות א, ג) הם יצאו לתרבות

⁴ השיטה של רס"ג מובאת בספר העיבור לרבי אברהם בר חייא, מאמר שני שער שמיני.

רעה וגם ערערו על חשבונות העיבור והוצרכו חכמי הדור להוכיח עפ"י עדויותיהם של עדי החודש שאכן חשבונות העיבור נכונים. ואעפ"י שהיו קובעים אז, באופן זמני, עפ"י ראיית הירח, הרי למעשה היו סומכים בעיקר על החשבון.

ההערה לרס"ג ויראת הכבוד לגאון זה אשר נלחם מלחמת חרמה בקראים ונאבק בקנאות נגד כל מי שניסה לערער על חשבונות העיבור⁵, מנעו מחכמי העיבור שבדורו לצאת נגד השיטה הנ"ל (יד). נזכור שרס"ג היה הראשון שגילה ופרסם ברבים את חשבונות העיבור כפי שהם בידינו היום ואחרי נצחונו על בן-מאיר אף אחד לא העז לצאת נגד שיטתו. אבל לאחר מותו קמו עוררין רבים על השיטה שלו.

ד. רבי יצחק בר ברוך חולק על שיטתו של רס"ג

ר' יצחק ב"ר ברוך אלבאליה⁶, מחכמי העיבור במאה ה-11, היה מהראשונים שקמו לערער על השיטה הנ"ל של רס"ג. דבריו מובאים בספר העיבור שכתב רבי אברהם בר חייא⁷ (ראב"ח) בשנת ד' תתפ"ג (1123 למניינם).

רבי יצחק הנ"ל פותח את דבריו בהתנצלות:

"ואל יאשימני אדם ויאמר איך תוכל להשיב על חכם גדול ומופלא

ממך..."

ובהמשך הוא מביא את כל ראיותיו של רס"ג להוכחת שיטתו והוא משיב עליהן אחת לאחת ודוחה אותן ולאחר מכן מציג את שיטתו שלו:

"כל זמן שביהמ"ק היה קיים היו עושים מועדיהם בכל ימי השבוע והיו פעמים סומכין על העיבור ופעמים על הראייה. וכן היו מעברין את השנה כפי הנראה להם, עד שהיו עושים שתי שנים ושלוש מעוברות זו אחר זו ולא היו נזהרין מבד"ו פסח ולא מגה"ז עצרת ולא משאר הסימנים עד זמן הגלות ...

⁵ ידועה ומפורסמת המחלוקת בין רס"ג ובן-מאיר. ר' בעניין זה את מאמרי בסיני קי"א כסלו-טבת תשנ"ג.

⁶ בן דורו ועמיתו של הרי"ף.

⁷ ידוע בכינויו "הנשיא". ספרו על העיבור היה ככל הנראה ידוע גם להרמב"ם.

... ואנו ראויים לומר שכל החשבון הזה אשר אנו חושבין היום קבלה היא בידינו ותקנה וסייג שסייגו לנו רבותינו כאשר נראה להם לסייג ואנו שומרים אותו ומחזיקים אותו כאילו היה נאמר בהר-סיני כי כן אנו חייבים לשמור כל תקנתם כשמירתנו המצוות הנתונות על הר סיני..."

רבי אברהם בר חייא שמביא את המחלוקת שבין רס"ג ורבי יצחק ב"ר ברוך מסכם :

"ודברי זה ודברי זה מודים על חכמת החשבון אשר בידינו ואין לנו להכריע ביניהם. והמעין בדברי שניהם ימשך כאשר טוב בעיניו ועל איזה מהן יסמוך אינו יוצא מדרך האמונה..."

ראב"ח מבהיר לנו שמבחינה מעשית אין שום נפקא מינה מהמחלוקת שכן שניהם "מודים על חכמת החשבון אשר בידינו". וגם בעניין המחלוקת שביניהם בשאלה מה הייתה שיטת העיבור הקדומה ואם חשבון העיבור שבידינו הוא "הלכה למשה מסיני" או רק "קבלה הוא בידינו שאנו מחזיקים אותו כאילו היה נאמר בהר סיני" - סבור ראב"ח שכל אחד יכול להחזיק בדעה הנראית לו "ועל איזה מהן יסמוך אינו יוצא מדרך האמונה".

מהמחלוקת הנ"ל בין רס"ג ורבי יצחק נוכל גם להסיק לגבי הלוח העתידי ולומר, שהן לדעת רס"ג והן לדעת רבי יצחק אין בעיה בהמשך קיומו של לוח עפ"י חשבון כפי שמקובל היום. **לשיטת רס"ג** - משום שהוא סבור שחשבונות העיבור שבידינו הם הלכה למשה מסיני וכך נהגו תמיד.

ואילו לשיטת רבי יצחק הרי הוא סבור שחשבונות העיבור שבידינו הם פרי תקנות וסייגים שכוחם יפה גם לעתיד "כאילו נאמרו בהר סיני". **(טו)**

ה. רב האי גאון על דרכי העיבור בעבר

מול הדעות הנ"ל על דרכי העיבור⁸ בתקופה הקדומה מן הראוי להביא כאן את דבריו של רב האי גאון בן רב שרירא (גאון פומבדיתא בשנים 998-1038 למנינם). יש

⁸ המונח "עיבור" אינו מציין רק את עיבור השנה אלא גם את עיבור החודש (הוספת יום 30 לחודש) ועפ"י משמש המונח "עיבור" כדי לציין מה שאנו מכנים היום "לוח עברי".

לייחס חשיבות רבה לדבריו של גאון זה בנושא הנידון משום שהוא המקור למסורת על הלל מתקן הלוח שהנהיג את העיבור עפ"י חשבון בלבד.

רב האי מתנגד לשיטה של רס"ג לפיה נהגו תמיד לקבוע חודשים ושנים עפ"י חשבון בלבד ובאחת מתשובותיו⁹ הוא מבהיר שבעבר היו אפשרויות שונות בקביעת חודשים ושנים.

"אחד - חשבון עיבור זה שהוא עמנו..."

והשני - ראיית הירח, כשרואין לקדש על הראייה מקדשין...

והשלישי - לפי מה שרואים לא מזה ולא מזה..." (טז)

האפשרות השלישית עליה מצביע רב האי ולפיה ניתן לערוך לוח שנה לא עפ"י כללי הלוח הנהוגים היום וגם לא עפ"י ראיית הירח אלא "לפי מה שרואים" כלומר כראות עיניהם של חכמי העיבור, אכן ראויה לשימת לב מיוחדת.

רב האי מאשר למעשה את דברי רבי יצחק ב"ר ברוך שהובאו לעיל ולפיהם לא תמיד נהג עם ישראל עפ"י אותם חשבונות עיבור כפי שהם בידינו היום.

כרקע להבנת דבריהם של רב האי ורבי יצחק, מן הראוי שנביא כאן את דברי רבי אברהם אבן-עזרא על סמכות בית-הדין בקביעת סדרי לוח השנה והמועדים.

1. מדוע לא פירש לנו משה איך לקבוע חודשים ושנים?

בתורה שבכתב אין אנו מוצאים את דיני "העיבור", כלומר את הכללים וההנחיות על פיהם עלינו לערוך את לוח השנה. לפי התורה ניתן להבין שעלינו להקפיד שהחודש יהיה חודשה של הלבנה, והשנה הממוצעת תהיה שנת שמש באופן שפסח יחול בעונת האביב וסוכות ב"צאת השנה" כלומר בראשית הסתיו, אך לא נמסרו לנו כללים איך לקבוע את החודשים ואיך לעבר את השנים.

רבי אברהם אבן-עזרא (ראב"ע) מגדולי חכמי העיבור בימי הביניים עומד על עניין זה בהרחבה (בפירושו לתורה שמות יב, ב). ואלה הם עיקרי דבריו:

⁹ מובא באוצה"ג "יום טוב" עמ' 5.

"והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע החודשים והשנים... ויש לתמוה מזה תימא גדולה: איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן, והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשומרה בכל זמן, ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכיפורים..."

תמיהתו של ראב"ע על כך שהתורה מפרטת את דיני המצורע, דינים שמתייחסים לאדם מסוים בזמן מסוים ולעומת זאת אינה מביאה את דיני העיבור, דינים שמתייחסים לציבור כולו ולמועדי השנה בכל הדורות, היא אכן תמיהה שמן הראוי למצוא לה הסבר.

תשובתו של ראב"ע לתמיהה היא, שמכאן ניתן להביא ראייה שהתורה נתנה את הסמכות לקביעת לוח השנה לביה"ד:

"וזה לאות (=מכאן ראייה) כי סמך על קריאת בי"ד בכל דור ודור... הנה אתן לך ראייה מן המקרא שהמועדים תלויים בבי"ד, דכתיב 'ויועץ המלך חזקיהו לעשות הפסח בחודש השני' (דבה"י-ב ל, ב) ואם הייתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב למה לקח עצה לקבוע פסח בחודש השני..."

למעשה ניתנה לביה"ד סמכות להתקין תקנות חדשות או/גם לשנות תקנות קיימות והכל בהתאם לצרכי השעה והמקום. ותקנותיו של ביה"ד נחשבו כ"הלכה למשה מסיני", שכן כל בי"ד שימש למעשה חוליה בשרשרת הדורות ובהשתלשלות ההלכה מהר סיני. והחלטת ביה"ד מחייבת לא רק את עם ישראל אלא כביכול גם את הבורא:

"בשעה שרואין בי"ד שלמטן שמקדשין אותו - גם הם מקדשין אותו. אמרו בי"ד: היום רה"ש, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמידו בימה יעמידו קטגורין, שאמרו בני היום רה"ש. נמלכו בי"ד לעברה למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו הבימה, יעברו סגורין יעברו קטגורין, שנמלכו בני לעברה מחר" (ירו' רה"ש א, ג).

דברים אלה אכן מאששים את שיטותיהם של רבי יצחק ב"ר ברוך ורב האי גאון לפיהם יש בכח בי"ד לשנות מהמסורת המקובלת (יז). ומכאן שבעתיד לא יהיה בי"ד חייב לשוב ולקדש חודשים עפ"י הראייה דווקא, או עפ"י חשבונות העיבור שבידינו.

בימינו אין לנו בי"ד של סמוכים ואין להנהגה הדתית סמכות כלשהיא בנושא העיבור, ואין אנו רשאים לבצע שום שינוי בכללי הלוח הנהוגים היום. בידינו מערכת חשבונות וכללים שקיבלנו מהגאונים¹⁰ ועל פיהם אנו עורכים את לוח השנה.

בדרך כלל אין חכמי דורנו עוסקים בשאלות הלכתיות הנוגעות לימות המשיח. עם זאת ידוע שהרמב"ם מתייחס בפסיקותיו גם לימות המשיח ולכן חשובה לנו דעתו של הרמב"ם בנושא הלוח העתידי.

ז. מצות קידוש החודש עפ"י הרמב"ם

בכותרת המשנה הפותחת את הלכות קידוש החודש מבהיר הרמב"ם את מהותה של מצות קידוש החודש במשפט הבא :

"... הוא מצות עשה אחת והיא לחשב ולקבוע באיזה יום תחילת כל חודש מחודשי השנה"¹¹.

דבריו כאן ברורים כשמש: המצווה היא "לחשב ולקבוע" והכל יודעים שחשוב נעשה עפ"י חשבון ולא עפ"י ראייה (יט). לעומת זאת בפ"ה ה"ב של הלכה"ח כותב הרמב"ם:

"הלכה למשה מסיני הוא: בזמן שיש סנהדרין קובעין עפ"י ראייה, ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין עפ"י החשבון הזה שאנו מחשבין בו היום".

לכאורה דבריו אלה עומדים בסתירה לדברים שכתב בפתיחה להלכה"ח ואכן אנו רואים שציבור לומדי התורה מתעלמים מהדברים שכתב הרמב"ם בפתיחה להלכה"ח והכל תפסו את הנאמר בפ"ה ה"ב, שלעתיד לבוא כאשר תתחדש הסנהדרין נהיה חייבים לשוב ולקדש חודשים עפ"י הראייה.

¹⁰ עפ"י מסורת שהייתה בידי יהודי תימן, קיבלנו את חשבונות העיבור שבידינו מהגאונים. למסורת זו נמצאו הוכחות רבות. אין מסורת זו סותרת את המסורת על הלל שתיקן את הלוח. תקנתו של הלל מתייחסת למעבר ללוח עפ"י חשבון. ראה עוד בעניין זה במאמרי "מתי נוסד הלוח העברי, מתי תוקן ומתי נחתם", "סיני" כרך קב. (יח)

¹¹ בספר המצוות להרמב"ם (מצווה קנ"ג) ניסו המעתיקים לשבש את הנוסח. אבל הנוסח הנכון הוא כפי שמעיד שם הרמב"ן בהשגותיו: "כתב הרב והמצווה קנ"ג היא שנצטוינו בחשבון חודשים ושנים".

דברי הגאונים בנושא הנידון היו ידועים היטב לרמב"ם. את השיטה של רס"ג הוא דחה באופן נחרץ. נוכל להניח שהוא קיבל את דעותיהם של רבי יצחק ב"ר ברוך ורב האי גאון ולפי זה נראה לי שהרמב"ם קיבל באופן עקרוני את הדעה לפיה מצות קידוש החודש מבוססת על חשבון כפי שהוא כותב בפתיחה להלקה"ח "לחשב ולקבוע", ואילו בדבריו "בזמן שיש סנהדרין קובעין עפ"י ראייה" אין הוא מתכוון לומר שהסנהדרין חייבים לקבוע עפ"י ראייה אלא רצונו לומר "כשיש סנהדרין רשאים הם לקבוע עפ"י ראייה". רק בדרך זו נוכל ליישב את הסתירה שבדברי הרמב"ם עצמו ובסתירה שבין דבריו לדברי הגאונים כנ"ל, ועם זאת גם נוכל להבין את הדברים על רקע הויכוח עם הקראים.

ח. מה להשיב לקראים הטוענים שמצות קידוש החודש היא רק עפ"י ראיית הירח?

השאלה אם "מצווה לקדש עפ"י ראייה" (רה"ש כ, א) או "לא בעינן מצווה לקדש עפ"י ראייה" (ערכין ט, ב) הוכרעה ע"י בית דינו של רבי הלל באמצע המאה ה-4, שהחליטו על תיקון הלוח וקבעו שמכאן ואילך יקבעו חודשים ושנים עפ"י חשבון בלבד. אין המקורות הקדומים מוסרים לנו את הנימוקים להחלטה זו וכבר ראינו לעיל שהתורה נתנה לחכמי העיבור את הסמכות המלאה להחליט על דרך העיבור ולהתקין תקנות ואיש לא קם לערער על סמכותם זו עד שקמו הקראים. החל מהמאה ה-8 אנו רואים אותם יוצאים נגד היהדות הרבנית וכדרכם להתנגד למסורת התורה שבע"פ ולתקנות חז"ל הם החליטו לשוב ולקדש חודשים עפ"י הירח ולעבר שנים עפ"י סימני האביב.

מאבקם של הקראים נגד חשבון העיבור, החרף מאוד בתקופתו של רס"ג וכדי לסתום את טענותיהם קבע רס"ג בצורה נחרצת שחשבונות העיבור הם הלכה למשה מסיני ותמיד נהגו עפ"י כללי הדחיות. ראינו לעיל את רבי יצחק ב"ר ברוך חולק על דברי רס"ג. וגם רב האי השיב לשואלים אותו בעניין זה "כי זה שאמרתם שכתב רב סעדיה ז"ל קנה הוא שדחה את אפיקורוס...". וגם הרמב"ם דוחה את השיטה של רס"ג ובפירושו למשנה (רה"ש פ"ב) הוא כותב:

"ואני תמה מאדם¹² יכחיש הראות ויאמר כי דת היהודים אינה בנויה על ראיית הלבנה אלא על החשבון בלבד... אבל הייתה דעתו בזה המאמר להשיב אחור בעל דינו באיזה צד יזדמן לו, בשקר או באמת, כיוון שלא מצא מציל לנפשו מהכרח הויכוח".

בדברים אלה מתכוון הרמב"ם לויכוח שניהל רס"ג עם הקראים. הוא מוצא הסבר לדברי רס"ג אבל הוא שולל את השיטה שלו. הרמב"ם נדרש אפוא לטענותיהם של הקראים. הוא מקבל את קביעת רס"ג שחשבונות העיבור הם "הלכה למשה מסיני", עם זאת את מצות קידוש החודש עפ"י הראייה נוכל לקיים רק כאשר יש סנהדרין. "נוכל לקיים" אבל אין זה בהכרח "חובה". ולפי זה תשובתו של הרמב"ם תהיה: רק כאשר יש סנהדרין רשאים הם לקדש עפ"י ראייה. "רשאים" אך לא "חייבים". רק כך נוכל ליישב את הסתירה שבדברי הרמב"ם באופן שיתאימו גם לשיטת רב האי גאון ור' יצחק ב"ר ברוך¹³.

ט. הקראים חוזרים לקבוע חודשים ושנים עפ"י חשבון

ראינו לעיל שהקראים הביעו התנגדות נחרצת לקביעת חודשים ושנים עפ"י חשבון והם תקפו אותנו על שאנו מבטלים את מצות קידוש החודש עפ"י הראייה. והנה גם הם הגיעו לבסוף למסקנה שהקידוש עפ"י הראייה גורם לבלבול רב בקביעת המועדים ואכן לפני מספר דורות הם החליטו להפסיק לקדש עפ"י הראייה ועברו ללוח עפ"י חשבון.

בנושא השנים המעוברות הם אימצו את הכללים הנהוגים היום בלוח העברי לעבר את השנים ג'ח-אדז"ט (השנים 3, 6, 8, 11, 14, 17, 19) בכל מחזור של 19 שנה. בעבר

¹² אין הרמב"ם מזכיר במפורש את שמו של רס"ג אולי משום שביקש להימנע מפגיעה בכבודו.

¹³ מן הראוי להבהיר כאן שיש בין הראשונים הסבורים שאם יהיה לנו ביי"ד של סמוכים הם יהיו חייבים לקדש חודשים עפ"י ראייה דווקא. זוהי ככל הנראה גם דעתו של בעל "ספר החינוך" שכותב על מצות קידוש החודש (מצווה ד): "ונוהגת בכל מקום. ובכל זמן שיהיו לנו חכמים סמוכים... ועובר עליה ולא עשאה אם הוא חכם שראוי לה ביטל "עשה" ועונשו גדול מאד... מהמשפט האחרון ניתן להבין שאין צורך בשלשה סמוכים ויכול לעשותה "חכם שראוי לה". דברים אלה מבוססים על דבריו של הרב יצחק דיליאון שכותב בהשגותיו "מגילת אסתר" לספר המצוות של הרמב"ם (מצווה קנ"ג) שמצות קידוש החודש מוטלת על ביה"ד הגדול ואין צריך כולם רק בשלשה מהם די, וכשאינו ביי"ד גדול הרי היא מסורה לשלשה מומחין דהיינו סמוכין וכשאינו סמוכין הרי היא מסורה לכל אדם גדול ואפילו הוא בחו"ל. וראה שם דעות שונות של המפרשים בנושא הנידון.

היה להם מנין שנים שונה משלנו, אבל היום הם מחזיקים באותו מניין הנהוג אצלנו וכל שנה שמעוברת אצלנו מעוברת גם אצלם.

בנושא קביעת ראשי החודשים הם אומנם זנחו את קביעת ר"ח עפ"י הראייה אבל קבעו לעצמם כללים שונים משלנו: אין להם כללי דחיות וראש-חודש נקבע אצלם עפ"י חיזוי הראייה. יהודה כוכיזוב, אחד מחכמי הקראים במאה ה-19 ערך לוחות אסטרונומיים לפיהם ניתן לדעת את ערב ראיית הירח החדש בא"י בכל חודש מחודשי השנה. עפ"י לוחות אלה עורכים הקראים לוח שנה כדוגמת הלוח שלנו. ברור שיש הבדלים רבים בין הלוח שלנו ללוח הקראי, שלא כאן המקום לפרטם. ולא הבאנו כאן את נושא הלוח הקראי אלא כדי לגלות שגם הקראים אשר ראו בנו כעוברים על מצוות התורה בזה שאנו קובעים חודשים ושנים עפ"י חשבון, הנה גם הם נאלצו לעבור ללוח המבוסס על חשבונות, ובזה הם מודים שאכן אין התורה מחייבת לקבוע חודשים ושנים עפ"י ראייה דווקא.

י. סיכום: לוח השנה בעידן הגאולה

בעידן הגאולה, כאשר יוצרו התנאים הדרושים לכך, תהיה ההנהגה הדתית המוסמכת רשאית להחליט על שיטת העיבור הנראית לה. הם יוכלו להחליט על המשך קיומו של הלוח הנהוג היום או לשנות בו נתונים מסוימים כפי שייראה להם. וכן צריך להיות ברור שהם יהיו רשאים, אך לא חייבים, לשוב ולקדש חודשים עפ"י הראייה.

לוח השנה הנהוג היום שנקרא גם "הלוח הקבוע", הוא לוח נפלא המבוסס על חשבונות וכללים קבועים ועשוי בחכמה ובתבונה (כ). העם כולו מאוחד מסביבו והוא משמש אותנו מזה דורות רבים, ועם אי-אלו שינויים קלים הוא יוכל לשמש אותנו לנצח נצחים. התנאי ההכרחי לשינוי כלשהו בלוח הוא שתהיה לכך הסכמה כללית של כל פלגי העם. ראינו שהמטרה העיקרית בתיקון הלוח הייתה שמירה על אחדות האומה ולכן גם כאשר יהיו לנו סנהדרין או בי"ד של סמוכים לא ניתן יהיה לעשות שינוי כלשהו בלוח אם יתעורר חשש לפילוג בעם.

שיבה לשיטה הקדומה של קביעת חודשים עפ"י ראיית הירח ועיבור שנים עפ"י סימני האביב, תהיה זו בבחינת גזירה שהציבור לא יוכל לעמוד בה¹⁴. נזכור שגם בזמן

¹⁴ אין צורך להרחיב את הדיבור כדי לתאר את הקשיים העצומים שעשויים להתעורר אם יוחלט לשוב לקביעת חודשים עפ"י ראייה כפי שמתאר רבי שי ואלטר (לעיל בפרק הראשון). ביטולו של לוח שנה ערוך

שקבעו חודשים ושנים עפ"י ראייה וסימנים, התחשבו בקשיים ובצרכים של הציבור ואף "איימו" על העדים (רה"ש כ, א). בעידן הגאולה עולם ימשיך לנהוג כמנהגו ואנו בטוחים שבעלי הסמכות לקביעת לוח השנה יהיו קשובים לרחשי הציבור ולצרכים שלו כדרך שנהגו חכמי העיבור בזמן המשנה והתלמוד, אבל הדבר החשוב ביותר הוא שיתנו דעתם למנוע פילוג בעם ולשמור על אחדותו **(כא)**.

מראש, כפי שהורגלנו לו מזה דורות רבים, יהיה דומה לביטולו של השעון המסדיר את זמני התפילות ואת זמני כניסת השבת וצאתו. אין צורך בדמיון רחב כדי לתאר את ההשלכות שיהיו על חיינו כתוצאה מביטולם של כללי הלוח הקבועים כמו לא אד"ו ראש וכו' ואלה יעוררו בעיות הלכתיות רבות שלא יהיה קל לפתור אותן.